

Title	Hibatípusok a köztes nyelvben
Author(s)	Kovács, Renáta
Citation	ハンガリー研究. 1 p.69-p.86
Issue Date	2021-03-31
oaire:version	VoR
URL	https://doi.org/10.18910/81530
rights	
Note	ISSN: 2436-1364 (print), 2436-4932 (online)

Osaka University Knowledge Archive : OUKA

<https://ir.library.osaka-u.ac.jp/>

Osaka University

Hibatípusok a köztes nyelvben

Kovács Renáta

1. A köztes nyelv és a rá ható transzferek

1.1. A köztes nyelv és egyéb „állatfajták”

A köztes nyelv (*interlanguage*) fogalmát Larry Selinker vezette be 1972-ben annak a szabályszerűen működő nyelvi rendszernek a megnevezésére, amelyet a nyelvtanuló hoz létre egy második idegen nyelv elsajátítása folyamán. Az elmélet nem volt teljes mértékben újszerű, hanem az uralkodó irányzatokba kapcsolódott be. William Nemser 1969-ben *megközelítő rendszer* (*approximative system*) S. P. Corder pedig 1971-ben az *idioszinkratikus dialektus* (*idiosyncratic dialect*), terminus alatt utal arra a nyelvre, amelyet a nyelvtanuló célnyelven való kommunikáció során alkalmaz.

“The most fundamental claim of the interlanguage hypothesis is that the language produced by the adult learner when he or she attempts meaningful communication in a foreign language is systematic at every level: phonology, morphology, syntax, semantics, and pragmatics. The interlanguage system is fundamentally autonomous and patterned. It is not a random hodgepodge collection of unsystematic errors but, clearly, neither is it a native language (NL) or target language (TL); it is a separate transitional linguistic system that can be described in terms of evolving linguistic patterns and rules, and explained in terms of specific cognitive and sociolinguistic processes that shape it.” (Tarone 2018: 1)

1.2. A köztes nyelvre ható transzferek

A köztes nyelv alakulására Selinker szerint öt központi kognitív folyamat, az ő terminusában *transzfer* (*transfer*) hathat. Egy-egy transzfer, vagy akár több

transzfer egyidejű kombinációja eredményezi a köztes nyelvi hibákat (Selinker 1987: 12). Az első, az *interlingvális transzfer* (*language transfer*), amely a más nyelvekből – a tanuló anyanyelvéből vagy más tanult idegen nyelvből – származtatható hatásokat jelöli. A másik négy *intralingvális transzfer* néven foglalható egy kategóriába. Ezek közül az első a *nyelvtanítás metodológiájából fakadó transzfer* (*transfer of training*), ez a tanár vagy a tankönyv hibájából rosszul berögzült formákat jelenti. A tanítás módszeréből fakadó transzferről beszélünk például, ha adott tankönyv túlnyomó többségben olyan magyar városok neveit használja, amelyek a *hol* kérdésre *-n/-on/-en/-ön* rag használatát kívánják meg, míg a *-ban/-ben* ragot megkívánók alul vannak reprezentálva. A második intralingvális folyamatot a *nyelvtanuló tanulási stratégiái* (*learning strategies*) jelentik. *Kommunikációs stratégiákat* (*communication strategy*) használ a diák, amikor nyelvi ismeretei nem elegendők a kifejezendő tartalom megfogalmazására, ezért más elemek felhasználásával igyekszik formába önteni mondandóját. A parafrázis, egy másik nyelv kifejezésének tükrörfordítása, a nonverbális stratégiák vagy egyszerűen a téma elkerülése számítanak a kommunikációs stratégiák közé (Tarone 1980). A negyedik transzfer az *általánosítás* (*overgeneralization*), vagyis egy megtanult szabály kiterjesztése kivételt képező elemekre is (Selinker 1987: 19).

2. A hiba eredete és jelentősége

A deviáns formák kettős felosztását – hiba (*error*) és tévesztés (*mistake*) – Corder (1967,1971) vezette be a tudományos köztudatba. Corder szerint a hiba és a tévesztés eltérő hátterű: a hibát a nyelvi kompetenciához, a tévesztést pedig nyelvi performanszhoz kapcsolja. A két kategória egymástól egy praktikus módszerrel, mégpedig a nyelvtanuló általi javíthatóságuk (*corrigibility*) alapján választható el. Ha a nyelvtanuló képes a saját deviáns nyelvi produktumát kijavítani, akkor tévesztésről van szó. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a nyelvtanuló által használt forma nem esik egybe a nyelvtanuló köztes nyelvi szabályával. Ellentétes esetben, ha a tanuló nem képes a deviáns formára

reflektálni és azt kijavítani, akkor hibával állunk szemben. Ez nyelvelsajátítás szempontjából azt jelenti, hogy a forma egybeesik a tanuló saját köztes nyelvi szabálya által megkövetelttel, amely szabály azonban még nem egyezik a célnyelvivel (James 2013: 78).

Corder említést tesz egy harmadik, azonban szerinte hibaelemzéskor nem figyelembe veendő deviancia kategóriáról, a *lapszusról*. Ennek esete akkor áll fenn, ha a hibás alak vagy szerkezet nyelven kívüli okokkal, pl. fáradtság magyarázható. Hogy a hiba, tévesztés vagy lapszus közül melyik kerül túlsúlyba a nyelvi produkcióban, az a nyelvtanuló célnyelvi kompetenciájától és elkerülési stratégiáitól függ. A hiba a normától való rendszeres eltérés, amely a tanuló hiányos ismereteiből ered; a tévesztés esetében a nyelvtanuló rendelkezik a megfelelő ismeretekkel, de valamilyen okból kifolyólag téved (Fernández 1997: 28). Bárdos Jenő nem tesz különbséget a tévesztés és a lapszus között, az utóbbit is tévesztésként definiálja, ugyanis az is olyan hibát jelöl ugyanis szerinte, amelyet a nyelvtanuló önmagától is észrevesz és kijavít (Bárdos 2000: 19). Ellis is a hiba/tévesztés elkülönítést veszi alapul, olyannyira, hogy annak azonosítására, hogy melyikről van szó, az alábbi egyszerű módszert írja le: ha egy adott formát a nyelvtanuló hol helyesen, hol pedig helytelenül használ, akkor tévesztésről van szó, ha pedig mindig helytelenül, akkor hibáról. Szintén tévesztésről van szó, ha a nyelvtanuló képes a javításra.

2.1. Hiba vagy tévesztés?

A hiba vagy tévesztés egymástól való megkülönböztetése kihívást jelenthet főleg akkor, ha nincs lehetőség arra, hogy a nyelvtanuló(k) munkáiból álló korpuszt a nyelvtanulóval együtt tekintse át a kutató/nyelvtanár. Ha erre mégis adódna alkalom, a nyelvtanuló javításait megfigyelve a tévesztésen belül is több fokozat állapítható meg. Ha a korpusz felvétele után időt hagyva a nyelvtanulónak munkája áttekintésére az képes önmaga javítására, akkor egyértelműen tévesztésről van szó. Az is előfordulhat, hogy a nyelvtanuló önmagától nem fedezi fel a hibát, de mihelyt az kiemelésre kerül, képes a

javítására. Ebben az esetben a tévesztés egy lépéssel közelebb áll a hibához. A hiba akkor kerül legközelebb a tévesztéshez, amikor nyelvtanulói intuíciói alapján a diák érzi, hogy az adott megnyilatkozásban valamely nyelvi elem, szerkezet nem megfelelő, mégsem képes azt kijavítani (James 2003: 79-78).

Corder (1981) a nyelvelsajátítás kutatásához kizárólag a hiba figyelembevételét javasolja. A hibából a nyelvelsajátítás minden szereplője (nyelvtanuló, tanár és kutató) tanulságokat vonhat le:

- (1) A nyelvtanuló a hibákon keresztül kap visszaigazolást a köztes nyelvben a célnyelvről kialakult hipotézisekről.
- (2) A nyelvtanár a hibákból következtetheti ki, hogy a nyelvtanuló mely ponton áll egy-egy adott szerkezet elsajátításában, és az milyen stádiumban van a köztes nyelvbe való beépülésben.
- (3) A kutatók a nyelvelsajátítás folyamatára, illetve a stratégiák használatára vonatkozóan juthatnak információhoz a hibák elemzése alapján (p. 11.).

2.2. A hiba típusai

2.2.1. Általános osztályozás

A hiba (*error*) általános értelemben többféleképpen osztályozható. Kiterjedésük alapján *globális hibának* nevezhetők azok, amelyek az egész mondat vagy szöveg szerkezetére kiterjednek és megértési problémákat okoznak. Ezzel ellentétben a *lokális hibák* a mondatnak csak egy elemét érintik és az érthetőséget nem befolyásolják (Ellis 2008: 964-970). Corder (1973) a hibák egyértelműségének alapján két fő típust különböztet meg. *Nyilvánvaló hibának* (*overt error*) nevezi a nyelvi szintet érintő hibákat, amelyek kontextustól függetlenül minden esetben hibának tekinthetők. *Rejtett hibaként* (*covert error*) definiálja azokat a megnyilvánulásokat, amelyek nyelvtanilag ugyan helyesek, de kontextusba helyezve hibásnak tekinthetők (p. 272, idézi James 2013: 68). Szintén Corder nevéhez köthető egy másik, a célnyelv szabályainak *elsajátítása* mértékéből kiinduló megközelítés, amely a hibákat három csoportra osztja: *pre-*

szisztematikus, szisztematikus és poszt-szisztematikus. Pre-szisztematikus hibákat akkor követ el a nyelvtanuló, ha még nem ismeri az adott nyelvtani szabályt; szisztematikus hibák akkor jelennek meg, ha a nyelvtanuló helytelenül sajátította el az adott szabályt és úgy is használja azt; poszt-szisztematikus hibákat követ el a nyelvtanuló, ha már tudja célnyelvi szabályt, de azt nem használja konzekvens módon. Ez utóbbiakat Corder azonban már nem hibának, hanem tévesztésnek tartja (Corder 1974).

A hibakategóriák meghatározására egyéb kísérletek is történtek. Edge (1989, idézi James 2013) tévesztésnek nevezi az összes célnyelvhez képesti deviáns formát, és azon belül három csoportot állapít meg a nyelvtanuló saját produktumához való viszonya alapján:

- (1) *nyelvbotlás (slip)*, olyan nyelvi elcsúszások hibák, amelyeket a nyelvtanuló is ki tud javítani;
- (2) *hiba (fault)*, amelyeknek a kijavítására a nyelvtanuló nem képes a hibára rámutatva sem;
- (3) *kísérlet (attempt)*, amikor egy nyelvtanuló nem tudja pontosan, hogyan öntse formába a közölni kívánt információt és az erre tett próbálkozásainak nyoma van (p. 80-81).

Ezen legutóbbi kategória különösen érdekes, ugyanis a figyelmet a nyelvtanuló erőfeszítéseire és alkalmazott stratégiáira tereli.

Nyelvtanárra és nyelvtanulóra egyaránt fókuszáló megközelítés a deviáns formákat *torzításként (distorsion)* és *hibákként (faults)* osztályozó irányzat (Hammerly 1991, idézi James 2013). Amennyiben egy adott nyelvi elem megfelelő módon lett tanítva és azt mégsem alkalmazza helyesen a diák, akkor *nyelvtanulói torzítás (learner distorsion)* esetéről van szó. Ha viszont a nyelvtanár pedagógiai inkompetenciája miatt helytelen a nyelvi produktum, akkor *oktatói torzítással (mismanagment distorsion)* állunk szemben (ez reflektál Selinker által fentebb leírt nyelvtanítási metodológiából származó transzferre). A hiba azt az esetet írja le, amikor a nyelvtanuló saját ismeretein túl olyan nyelvi szerkezetet próbál használni, amelyről még nincsenek pontos

ismeretei. Ezen okból elkövetett hibát *nyelvtanulói hibának (learner fault)* nevezi Hammerly, és a diákot a nem ismert szerkezet használatára bátorító tanár módszerét *oktatói hibának (mismanagment fault)* tartja (ibidem, p. 82). Ez a megközelítés a tanár nyelvelsajátításban betöltött szerepére és a nyelvtanítási transzferek fontosságára helyezi a hangsúlyt.

A hiba vizsgálatának és eredete keresésének középpontba helyezésével jelentősen árnyalódott meghatározásának fogalma is. Általános értelemben vett hiba abban a folyamatban jön létre, amelynek során a nyelvtanuló arra törekszik, hogy a célnyelvhez közeli nyelvi produktumot hozzon létre (Corder 1981: 11). A hiba két folyamat közötti diszkrepanciában keletkezik: az egyik, hogy mit szándékozik mondani a nyelvtanuló, a másik pedig, hogy milyen eszközökkel akarja azt kifejezni. A hiba elkövetése soha nem szándékolt (James 2013: 77). Amennyiben szándékolt (például a költői nyelvben, vagy bármilyen stílusértékhez köthető okokból), akkor azt James *devianciának* nevezi (ibidem.).

2.2.2. A hiba manifesztálódásának formái

A hiba szociolingvisztikai szempontú megközelítése szerint a hiba olyan nyelvi forma, amit azonos körülmények között hasonló meghatározókkal rendelkező anyanyelvi beszélő nagy valószínűség szerint nem így használt volna (Lennon 1991: 182, idézi James 2013: 65).

A nyelvtanuló nem-tudása a célnyelvről négyféle módon manifesztálódhat (James 2013):

- (1) grammatikalitásban (*grammaticality*)
- (2) elfogadhatóságban (*acceptability*)
- (3) megfelelőségben (*correctness*)
- (4) idegenszerűségben és nem helyénvalóságban (*strangeness and infelicity*).

A *grammatikalitás* a kontextustól független nyelvi (morfológiai, szintaktikai, lexikai stb.) hibákra vonatkozik (ibidem, p. 65).

Az *elfogadhatóság* esetében nyelvtanilag jól megformált üzenet helyessége vagy devianciája a használat kontextusától függ. A *Zsófi kék álarcot viselt.* kijelentés nyelvtanilag tökéletes megformáltságú és kontextusnak is megfelelő, ha egy álarcosbál a kommunikációs aktus témája. Ha azonban Zsófi a járvány miatt viselt kék maszkjáról beszélünk, akkor a mondatban egy lexikai hiba van: az *álarc* szó helyett a beszélőnek a *maszk* kifejezést kellett volna használnia (ibidem, p. 66-67).

A *megfelelőség* olyan nyelvi formákat takar, amelyek elfogadhatók, azonban egy anyanyelvi beszélő abban a formában soha nem használná (ibidem, p.74). Ezt illusztrálja egy nyelvtanuló e-mailjének befejezése: *Napról napra hidegebb lesz. Vigyázz magadra! Üdv, Sachiko.* A *Napról napra hidegebb lesz.* mondat nyelvi megformáltságában tökéletes, azonban egy magyar anyanyelvi beszélő az időjárásról beszélve és emiatt a címzettet óvatosságra intve soha nem fejezne be e-mailt vagy levelet.

Az *idegenszerűség és nem helyénvalóság* kategóriáján belül az idegenszerűség az egymással össze nem illő szavak kombinációjában mutatkozik meg (p. 75-76). Az *én országomban erős a korrupció* mondatból az *erős korrupció* kifejezést egy nyelvtanuló részéről az anyanyelvi beszélő idegennek, furcsának érezhet, ugyanakkor, mivel érthető, hogy mire vonatkozik, elfogadhatónak tarthatja.

A nem helyénvalóság a pragmatikai hibákat foglalja magában (p.75-76.). Ezen belül James (2013) négy kategóriát különböztet meg:

- (1) *rés (gap)*, vagyis, amikor a szituáció megköveteli egy beszédaktust, de a nyelvtanuló azt nem mondja ki;
- (2) *rossz alkalmazás (misapplication)*, vagyis, amikor nyelvi szinten helyes beszédaktus nem megfelelő szituációban vagy nem megfelelő személytől hangzik el;
- (3) *hibás megnyilvánulás (flaw)*, amikor a kontextus megfelelő, de nyelvi hiba mutatkozik a beszédaktusban, és végül az

(4) *akadályoztatás (hitch)*, amikor valamilyen okból kifolyólag a beszédaktus befejezése nem lehetséges (p. 76).

2.3. Hibatípusok a célnyelvi formákhoz képesti nyelvtanulói módosítás szerint

A hiba elkövetése során a nyelvtanuló változtatást hajt végre a célnyelvi formákon. A *változtatás* James (2013) szerint ötféle lehet. Az első négy kategória egybeesik Dulay, Burt és Krashen 1982-es kategóriáival: *elhagyás (omission)*, *hozzáadás (addition)*, *helytelen forma (misformation)*, *elemek helytelen sorrendje (misordering)*. A négy kategóriát James a *vegyítéssel (blend)* egészíti ki (p. 106). Esetenként példákkal illusztrálva a következőket takarják ezek a kategóriák:

(1) Az *elhagyás* egy elem kihagyása egy adott nyelvtani struktúrából. Ez látható az **Én szorgalmas [Ø]*. szerkezetben, ahol a létige elhagyása történt.

(2) A *hozzáadás* egy szabály általánosításakor fordul elő jellemzően. Ezen belül három típus különböztethető meg:

a) *regularizálás vagy irregularizálás (regularization/irregularization)*: a regularizálás egy szabály általános kiterjesztése minden elemre (például **iszok*, ahol a nyelvtanuló az indefinitív ragozás egyes szám első személyű alakjának *-k* ragját terjeszti ki az ikes igeragozási paradigmára), míg az irregularizálás ennek az ellentéte, vagyis egy alak kivétellé tétele.

b) *kettős jelölés (double marking)*, amire példa a japán magyart mint idegen nyelvet tanuló diákoknál gyakran előforduló **sokak tanárok*, **sokat vizet iszok*, amely esetben a diák a számnevet is ellátja a többes szám jelével;

c) *egyszerű hozzáadás (simple addition)*: *A diákok szorgalmasak *vannak.* (ibidem p. 108)

(3) A helytelen forma használatára klasszikus példa a **futsál*, ahol a nyelvtanuló nem jól képezte a *fut* ige felszólító módjának egyes szám második személyű alakját. Idetartozó kategóriák az

a) *alapforma használata (archiform)*, amikor a nyelvtanuló például a mutató névmások toldalékkal ellátott alakját nem használja, hanem csak az *az* alapformát: **Az az autóval mentünk.*;

b) egy adott forma *túlzott vagy kisebb mértékű használata* az anyanyelvi formához képest (*overrepresentation/underrepresentation*). A japán magyart mint idegen nyelvet tanulók körében jellemző a határozói igenév magyarhoz képesti túlzott használata: *Este újságot olvasva vacsorázik. Zenét hallgatva megyek az egyetemre.* A magyar nyelv a *közben, miközben* névutót, illetve határozószó használatát részesíti előnyben. Véleményem szerint ezen hibatípus detektálása rendkívül problematikus, hiszen ezen hibatípus az, amely nagy mértékben függ a nyelvtanuló célnyelvi ismereteitől. Az A1 szintű nyelvtanuló valószínűleg még nem ismeri a *finom* kifejezés szinonimáit, így köztes nyelvben ez a forma kerül túlsúlyba, és minden más megfelelő (*ízletes, fenséges, mennyei* stb.) pedig automatikusan alulreprezentált lesz a köztes nyelvben. Hasonló az eset nyelvtani szerkezetekkel: ha vágy kifejezésére a nyelvtanuló még csak a *szeretnék+főnévi igenév* (*Szeretnék most a tengerparton sétálni.*) szerkezetet ismeri, akkor az mellett a *bárcsak+feltételes mód* (*Bárcsak a tengerparton sétálnék most! De jó lenne most a tengerparton sétálni!*) alulreprezentálódik.

c) *regularizáció* (ibidem, p. 108-109).

(4) Az elemek helytelen rendje legvilágosabban a szintaxis szintjén mutatkozik meg, de a nyelv más szintjeit, így a retorikait is érintheti (ibidem, p. 110). A szintaxis szintű szórendi hibának az egyik léptenyomon felmerülő példája az alábbi kiegészítendő kérdés: **Mit holnap csinálsz?*

(5) A vegyítés olyan hibákat takar, amikor a nyelvtanuló két hasonló funkciójú szerkezetet összevon, például: **Naoko szerinte*, amely a *Naoko szerint* és a *szerinte* szerkezetekből épült fel. Az ún. *competing plan hypothesis* magyarázata szerint az ilyen hibák hátterében a köztes nyelvben egy időben létező variációk állnak (ibidem, p. 111).

2.4. A hiba nyelvi szintjei

Ez az alfejezet a produkciós hibák különböző nyelvi szinteken való előfordulásait mutatja be. A hibaszintek és típusok bemutatásakor James (2013) munkájára támaszkodom. Mivel James az angol nyelvet alapul véve alakította ki kategóriáit, azokat a magyar nyelvre adaptálni szükséges. A példák, mint a korábbi alfejezetekben is nyelvtanári munkám alatt végzett, saját gyűjtésből származnak.

A hiba három fő nyelvi szintet érinthet: a *lexéma-graféma*, a *textéma* és a *diskurzus* szintjét (p. 129). A hibaszintek mindegyike tartalmazhat interlingvális és intralingvális eredetű hibákat. Általánosságban elmondható, hogy különböző nyelvi szinteket illető hibák, interlingválisak és intralingválisak lehetnek. Az interlingválisak a célnyelv és más a nyelvelsajátításra ható nyelv(ek) transzferének tudható be, míg az intralingválisak oka a célnyelvben keresendő.

2.4.1. A lexéma-graféma szint hibái

A legkönnyebben detektálható hibák a lexéma-graféma szintjén megjelenő helyesírási, vagy ha szóbeli megnyilvánulásról beszélünk, akkor a kiejtési hibák. James részletesen kategorizálja a helyesírási hibákat, mint ahogy fentebb említésre került, az angol nyelvet alapul véve. Az angol nyelv elsajátítása folyamán annak fonológiai sajátosságainak betudhatóan más jellegű hibák kerülnek előtérbe, elsősorban olyanok, amelyek az angol nyelv szavainak leírása és kiejtése közötti távolságból erednek. A magyar nyelvben ez kevésbé jelent kihívást, mivel a helyesírásban jobbra a kiejtés elve működik, tehát a

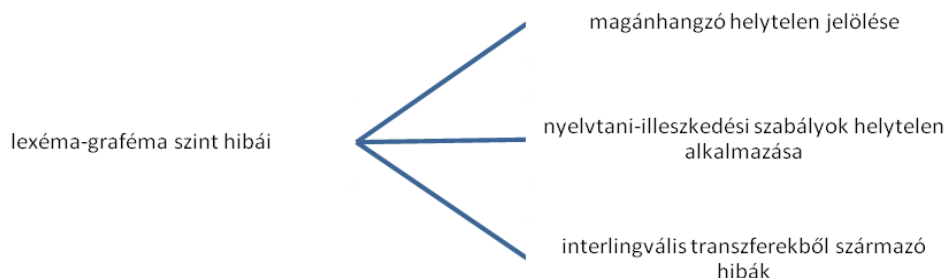
különböző szerkezeteket (felszólító mód, múlt idő stb.) létrehozó nyelvtani szabályok ismerete a helyesírásra is magyarázatot ad.

A magyar nyelv esetében a japán nyelvtanulók gyakori interlingvális hibája a posztalveoláris *r-l*, illetve az *f-h* réshangok felcserélése. A japánban a magyar markáns *r* és *l* helyett egy, a kettő közötti fonéma létezik. Ebből következően az *r-l* felcserélése különösen a nem gyakori szavak esetében nagyon jellemző. Hasonló a helyzet az *f-h* esetében is, így ezzel magyarázható az a sokszor komikusan ható hiba, amelyet a japán diákok nem egyszer elkövetnek, hogy *hűtőszekrény* helyett **fűtőszekrényben* tárolják a joghurtot. Szintén interlingvális hiba a magyarul tanuló japán diákok köztes nyelvében a tantárgyak és a nemzetiségek nevének nagybetűvel való kezdése, ami egyértelműen az első idegen nyelvként tanult angol L2-nek betudható, ugyanis a japán nyelv a nagy-, vagy kisbetűk fogalmát nem ismeri. Intralingvális hibák forrása minden magyarul tanuló diák számára a magánhangzók hosszúságának és rövidségének megkülönböztetése, illetve jelölése. A magánhangzók rövidsége és hosszúsága, illetve annak pontokkal és vesszőkkel való jelölése a magyar nyelv sajátossága. Néhány japán magyart mint idegen nyelvtanuló esetében figyelhető meg az a fonológiai általánosításhoz köthető, az *l* hang erősen pörgetett *r*-hez hasonló kiejtése. Ezt a nyelvtanulók jellemzően akkor prodikálják, amikor egy adott feladat kapcsán a kiejtésre különös hangsúlyt szeretnének helyezni.

A magyar nyelvet illetően a szavakat, illetve grafémákat érintő hibáknak három fő forrása nevezhető meg:

- (1) magánhangzók helytelen jelölése, amely összefügghet szóbeli dekódolási problémákkal is, vagyis, hogy a diák nem érzékel különbséget két magánhangzó (például az *ö* és az *ü*) között;
- (2) nyelvtani illeszkedési, transzformációs szabály helytelen elsajátítása, mint például a **buszval* és **futsál* esetében;
- (3) Az interlingvális transzfereknek betudható hibák, amelyek viszont anyanyelvtől és más tanult idegen nyelvektől függnék. Az arab

anyanyelvű magyart mint idegen nyelvet tanuló diákok jellemző helyesírási hibája a névelő és a főnév egybeírása (**atévét*, **akönyv*, **akavéthazban*), amely az arab anyanyelvi transzferrel magyarázható (Kovács 2005).

1. ábra: A lexéma-graféma szint hibái

2.4.2. A textéma szint hibái

A textéma szintet lexikai és morfológiai hibák egyaránt jellemzik. A nyelvtanulás folyamán a lexika különös fontossággal bír; egyrészt mert a nyelvtanulók maguk is a nyelvtudás szintje lényeges meghatározójának tekintik; másrészt mert a nyelvtanuló által vétett lexikai hibákat tolerálják legkevésbé az anyanyelvi beszélők; harmadrészt pedig, mert a lexika az egyik leggyakoribb forrása a köztes nyelvi hibáknak (James 2013: 143-144).

Lexikai szinten két nagy hibacsoport állapítható meg: a formai és a szemantikai hibák. A *formai hibák* is többfélék lehetnek:

- (1) *Forma helytelen kiválasztása (misselection)*, amely főleg paronímák esetében fordul elő (például: *kóstol* – *kóstál*) (ibidem p. 145).
- (2) *Szavak helytelen formálása (missformation)*, vagyis a célnyelvben nem létező szavak létrehozása. Ezeknek hátterében közvetlen anyanyelvi szóátvétel, szóalkotás vagy egy más nyelvi szó célnyelvre való lefordítása áll (p. 150). Erre példa az egy japán nyelvtanuló által használt **táblaradír* kifejezés. A **táblaradír* kifejezés a *táblatörlő szivacsra* vonatkozik. A

kifejezés eredetét a nyelvtanuló köztes nyelvében nem sikerült felderíteni: nem világos, hogy szóalkotásról vagy tükörfordításról van-e szó, vagy esetleg egy fordítóprogram által megadott verzióról.

(3) *Torzítás (distorsion)*, vagyis olyan helytelen nyelvi forma, amely nem magyarázható másik nyelvből származó transzferekkel. Általában valamilyen a lexikát érintő elhagyásban, hozzáadásban, helytelen kiválasztásban, helytelen betűrendben vagy vegyítésben keresendő hibákról van szó. A torzítás sokszor helyesírási hibaként csapódik le (például *A szekrény mellett van az *agy.*) (ibidem p. 150-151).

A szemantikai jellegű hibáknak két fő csoportja van. Az egyik a jelentések alá-fölé rendeltségi viszonyának tévesztése, a másik pedig a kollokációs hibák.

A jelentések alá-fölé rendeltségi viszonyának tévesztése lehet

- (1) egy túl általános forma használata specifikusabb forma helyett (például a rózsát leírva annak *szagáról* és nem az *illatáról* beszélni);
- (2) túl specifikus forma használata egy általánosabb forma helyett;
- (3) nem megfelelő hiperonima kiválasztása;
- (4) nem megfelelő szinonima kiválasztása (p. 151).

A kollokációs hibáknak három fokozata lehetséges. A nyelvtanuló használhat

- (1) egymással nem párosítható szavakat (**ápol*t ház);
- (2) szópárosításokat, amelyek lehetségesek, de anyanyelvi beszélő mégsem használná (**erős* korrupció);
- (3) igazi kollokációkat, amelyek formailag bonthatatlanok (*édes-savanyú mártás*).

Morfológiai szintű hibák az ige, a névszók, a határozószók és a viszonzók szintjén elkövetett hibákat jelentik (p. 154). James szerint nagyon sok morfológiai hiba akár a nyelvtudás magas szintjén is megmarad, fosszilizálódik. James az angolra vonatkoztatva az egyszerű jelen idő egyes szám harmadik személyének *–s* személyragját hozza fel (uo.). A magyar nyelv esetében a határozott-határozatlan ragozás lehet a nyelvtudás magas szintjén is jelentkező hibára példa. A morfológiai hibák a következő típusokra oszthatók fel:

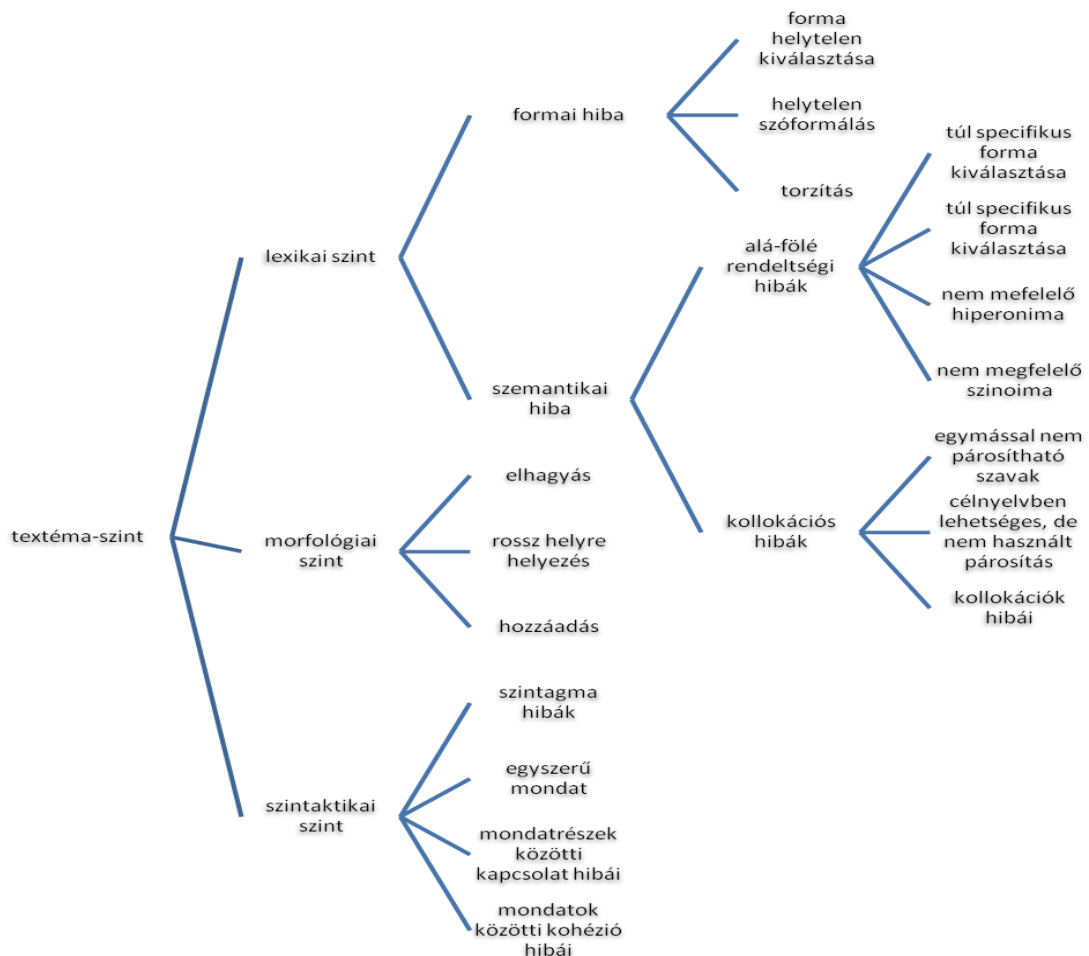
- (1) elhagyás (*Megettem *[\emptyset] ebédet.*)
- (2) rossz helyre helyezés (**Mindenkinek is mondom el.*) és
- (3) hozzáadás (p. 155.)

Szintaktikai hibák kiterjedésüktől függően érinthetik a

- (1) a szintagmákat;
- (2) az egyszerű mondat teljességére kiható hibákat;
- (3) a mondatrészek közötti kapcsolatot érintő hibákat és
- (4) a mondatok közötti kohéziót.

Mondatok közötti kohéziót teremthet az utalás, a helyettesítés, az ellipszis, a kötőszavak és a szókincs, illetve a magyarban a határozott-határozatlan ragozás is (p. 156-159). **A Rózsaszín Felhőkarcoló és anyukája beszélgetnek RF művésznevéről. Először azt mondta, hogy a művészneve Pink Angel lesz.* példában a két mondat között hiányzik a kohéziót megteremtő elem: nem derül ki, hogy az első mondat két szereplője közül ki beszél a másodikban. Másik példa *A *Tokio *japán fővárosa. Minden évben sok turista *látogat.* mondat. Más, helyesírási hibáktól most eltekintve (**Tokio *japán*) – a **látogat* ige használatára összpontosítva az alábbi következtetések vonhatók le: A **látogat* helyesen *látogatja* lenne, hiszen az ige tárgya *Tokió*, egy tulajdonnév, amely a határozott-határozatlan ragozás szabályai szerint határozott ragozást kíván meg. A nyelvtanuló azonban a mondatban nem találva tárgyat, a határozatlan ragozás használata mellett dönt. A példa jól mutatja, hogy a diák még nem sajátította el a határozott/határozatlan igeragozás rendszerszerűségét, vagyis hogy az igerag (ebben az esetben *-ja*) (vissza)utalhat egy korábbi (vagy későbbi) mondatban szereplő tárgyra, tehát, hogy a határozott vagy határozatlan ragozás szükségessége nem elszigetelten az éppen aktuális mondatban szereplő (vagy éppen hogy nem szereplő) tárgytól függ. A célnyelvi rendszerben létezik ez a szabály, a nyelvtanuló köztes nyelvén viszont még nem. Ugyanezt a következtetést csak a **látogat* kifejezést annotálva nem lett volna lehetséges levonni.

(5) Szintén a szintaktikai hibákhoz tartozik egy-egy kötőszó túlnyomó használata másokkal szemben.

2. ábra: A textéma-szint hibáinak összefoglaló táblázata

2.4.3. A diskurzus-szint hibái

A diskurzus hibáinak osztályozását a koherencia felől érdemes megközelíteni. A koherencia az üzenet minőségére vonatkozik, vagyis arra, hogy az üzenetet a befogadó a kibocsátó szándékainak megfelelően fogja értelmezni. A koherencia vizsgálatakor a tartalmat, a szöveg egyes tételeinek fogalmi kapcsolatát kell elemezni, tehát a felszíni elemzés helyett a felszín alatti fogalmi relációk elemzése történik. Ennek eredményeképpen a hibák detektálása is ezen a szinten kell, hogy folyjon (James 2013: 162). A szöveg felszín alatti fogalmi kapcsolatai három szinten idézhetnek elő hibákat:

(1) A *tematikai koherencia (topical coherence)* megkívánja, hogy a diskurzus komponensei megfeleljenek témája tartalmának és céljának. A tematikailag nem odaillő elemek miatt a diskurzus elveszítheti koherenciáját (uo).

(2) A *relációs koherencia (relational coherence)* a szöveg propozícióinak egymáshoz való viszonyát jelenti, amely lehet két idea ellentétbe helyezése, vagy az egyik propozíció lehet implikációja vagy a bizonyítása a másiknak stb. (uo).

(3) A *szekvenciális koherencia (sequential coherence)* a szöveget felépítő propozíciók eredményes elrendezésének a módjára vonatkozik. Úgy tűnik, hogy ez a mód beszélői közösségenként eltérő szervezői elvek alapján működik. Ennek eredményeképpen idegennyelv-tanulók írott szövegei nem hibásak koherencia szempontjából, hanem csak szokatlanok, mert a célnyelvitől eltérő logikai elvek alapján épülnek fel (p. 163). Ez különösen a szöveg információ- és logikai struktúráján követhető nyomon.

A diskurzus-szint hibák másik csoportját alkotják a *pragmatikai hibák*.

A pragmatikai hibák legszembevetőbb hibaforrását a

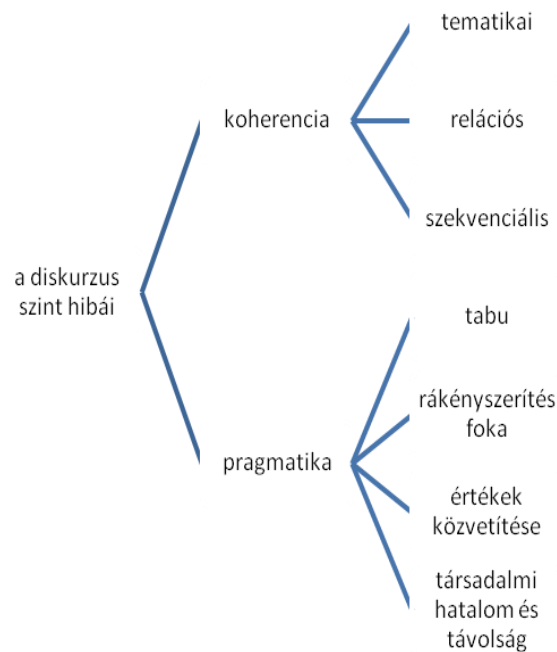
(1) *tabuk* alkotják, vagyis azok a témák, amelyet egy társadalom kerül, vagy csak felszínesen érint (p.165). A japán kultúrában például a családi, magánéleti konfliktusok, mint a társadalmi, kapcsolati harmóniát veszélyeztető témák teljes mértékben tabunak számítanak.

(2) A *rákényszerítés foka* szintén erősen kultúrafüggő (ou.). A japán nyelv és kultúra kerüli rákényszerítés legkisebb mértékét is, amire jó példa a japánban a *kell* kifejezése. Erre a japán nyelv az oly sok igei körülírásainak egyikét használja, amelynek szószerinti jelentése „nem lenne jó, ha nem tennéd meg”.

(3) Egy adott nyelvi közösség különbözhet abban, hogy milyen értékek közvetítését preferálja a kommunikációban (uo). Szintén japán példa a *nem* közvetlen kifejezésének kerülése. A japán nyelvtanulók az *Értitek?*

kérdésre bólogatnak, ha igenlő választ szeretnének kifejezni; meg sem mozdítják azonban a fejüket, ha *nem* a válasz.

(4) A társadalmi hatalom és távolság eltérő érzékelése a saját és célkultúra között szintén hibák forrása lehet (p. 166).

3. ábra: A diskurzus-szint hibái

Összegzés

Dolgozatomban arra tettem kísérletet, hogy a köztes nyelv elmélet keretén belül bemutassam a nyelvtanulás során a tanulói köztes nyelvet jellemező hibatípusokat. A köztes nyelvi hibák rendszert képeznek és a köztes nyelv minden rétegére egyformán hatnak. A hibák detektálása, vizsgálata, magyarázata és eredetének felismerése a nyelvtanuló célnyelv rendszeréről, szabályairól és a nyelvelsajátítás folyamatáról ad képet. Az ilyen jellegű vizsgálat eredményei abban segítenek, hogy a nyelvtanítás a nyelvtanuló szükségleteire fókuszálva segítse és megkönnyítse a célnyelv elsajátítását.

Felhasznált irodalom

- Bárdos, Jenő (2000) *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó
- Corder, S. P. (1971) Idiosyncratic dialects and error analysis. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 9(2). 147–160.
- Corder, S. P. (1971) Idiosyncratic dialects and error analysis. *International Review of Applied Linguistics*. 9: 147-159.
- Corder, S. Pit (1974) Error analysis. In Allen, J. és Corder, S. P, *The Edinburgh Course in Applied Linguistics*. Vol. 3. London: Oxford University Press
- Corder, S.Pit (1981) *Error Analysis and Interlanguage* Oxford: Oxford University Press
- Fernández, S. (1997) *Interlengua y análisis de errores en el aprendizaje del E/LE*, Madrid: Edelsa.
- James, Carl (2013) *Errors in Language Learning and Use. Exploring Error Analysis*. New York: Routledge
- Kovács Renáta (2005) Helyesírás? Számít? Magyar mint idegen nyelvet tanuló egyiptomi arab anyanyelvű diákok helyesírásának vizsgálata. In: *Hungarológiai Évkönyv*. 16. 18-24.
- Nemser, William (1969) Approximation systems of foreign language learners. In: *Interlanguage studies*. In Dietrich Nehls, *Studies in descriptive linguistics*. Vol. 17, Heidelberg: Groos. 1-9.
- Selinker, Larry (1972) Interlanguage. in: Jack. C. Richards, *Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition*. London: Longman. 31-55.
- Selinker, Larry-Douglas, Dan (1985) Wrestling with 'Context' in Interlanguage Theory. *Applied Linguistics*. 6(2).
- Tarone, Elaine (2018) Interlanguage. In: *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Szerk. Carol A. Chapelle. John Wiley & Sons, Ltd. New Jersey
- Tarone, Elaine (1980) Communication strategies, foreigner talk, and repair in interlanguage. *Language Learning*, 30(2). 417-432.